

VARGA GÁBOR

LOMBHULLÁSBAN X.

1. „A szabadság büszke napja”

Atyaúristen, ma augusztus 23. van!... „A Szabadság Ünnepe”, „Románia fasiszta uralom alóli felszabadulásának” – illetve, hogy egy későbbi frazeológiát használj – „a faszizmus elleni román nemzeti felkelés” évfordulója. A történelmi pillanaté, amikor 75 esztendővel ezelőtt Mihály király rádióban közreadott parancsára, meg persze Ion Antonescu marsall királyi palotában megszervezett letartóztatásának a hírére a román hadsereg egyik napról a másikra hátat fordítva az addigi szövetségeseinek, átállt az Hitler-ellenes koalíció oldalára, megnyitva az ország területét, valamint a Kárpátok stratégiai fontosságú hágóit az amúgy is offenzívában levő szovjet csapatok előtt. Így hathatós módon hozzájárult az antifasiszta erők látványos délkelet-európai előretöréséhez, megkímélve Románia területének nagy részét a háború borzalmaitól, s megmentve meglehet több százezer ember életét is...

Nem véletlen tehát, hogy több mint négy évtizeden át ez a nap volt kies hazátok nemzeti ünnepe...

S kicsoda ünnep volt ez minden egyes esztendőben! (Egészen a '80-as évek második feléig, amikor a '87-es brassói munkás-zavargások következtében, az egyre inkább ellenőrizhetetlenné váló egybesereglések kockázatait elkerülendő, megismerkedhettetek „a munkával való ünneplés” nemes fogalmával.) Emlékeid dzsungeléből – az unalomig ismételt szónoklatok és vezércikkek frázispuffogatásai mellett – előbújik szülővárosod hajdan kötelező módon fellobogózott középületeinek és magánházainak színes látványa, füledben felcsendülnek a névsorolvasással kezdődő felvonulások pattogó katonaindulói. A dísztribün előtti obligát rigmus-skandalásokkal és zászlólobogtatással, a „Glorie, partid nemuritor, / Glorie, partid biruitor!” többszöri eléneklésével, hogy aztán, a felvonulás végén, korgó gyomrotoknak és kiszáradt torkotoknak jól jöjjön a megérdemelt csapolt sör

VARGA GÁBOR próza- és drámaíró (1948, Nagyvárad). Vegyész mérnök, főkutató, az Irodalmi Kerekasztal titkára a hetvenes években. 1991-ig a Bihar megyei RMDSZ elnöke, majd államtitkár, az Állami Találmányi és Védjegyhivatal vezérigazgatója Bukarestben (1996–2013). Legutóbbi kötete: *Az üres tér dicsérete* (Kriterion, 2016).

és a vele járó mustáros mititei a Rhédey kertben vagy a Bunyítay ligetben... Micsoda ünnepek voltak ezek! S milyen fiatalok voltak. Hogy el tudtatok ilyenkor feledkezni a körülöttetek sűrűsödő „aranykor” minden testi és lelki megpróbáltatásáról. (Utólag visszagondolva, a december elsejei „nagy egyesülés” mind agresszívabb és harsányabb nacionalizmusával összehasonlítva, egészen emberi, elviselhető ünnepeletés volt ez az augusztus végi zsidósári hangulat – s eszetekbe sem jutott volna akkoriban, hogy ez a nap „a kommunista diktatúra Romániára való rátelepedésének a szomorú évfordulója” volna...)

Hogy aztán néhány évtized múltán tudomásodra jusson, hogy bizony-bizony, augusztus 23. nemcsak az 1944. esztendőben hozott gyökeres fordulatot... Hogy öt évvel ama bizonyos bukaresti pálfordulás előtt (tehát éppen ma nyolcvan esztendeje!), 1939. augusztus 23-án, a Szovjetunióra eladdig mint biztos szövetségesre és támaszra tekintő európai baloldali antifasiszta csúcsértelmiség (*Aragon, Brecht, Feuchtwanger, Malraux, T. Mann* és társaik) legnagyobb elképedésére és megdöbbenésére, személyesen „*a Népek Atyjájának*”, azaz *Joszif Visszarionovics Sztálinnak* mindenre figyelő tekintete előtt írta alá a két nagyhatalom külügyminisztere a horogkeresztes zászlókkal feldíszített moszkvai külügyminisztérium épületében (a történelem fintora: a lobogókat a cirkuszból kellett kölcsönözni!) „*a Németország és a Szovjetunió közötti megnemtámadási és együttműködési szerződést*”, azaz az úgynevezett „*Molotov–Ribbentrop-paktumot*”. Azt a kétoldali megegyezést, amelynek titkosított záradékában a két diktatúra testvériesen felosztotta egymás között az államiságát alig két évtizede visszaszerző Lengyelországot, s amelynek alapján 1939. szeptember 1-jén nyugatról a német, szeptember 17-én pedig keletről a szovjet csapatok – a magára hagyott, két tűz közé szorult lengyel hadsereg kétségbeesett ellenállását pillanatok alatt letörve – megkezdték a számukra a paktum záradékában kialakított területek katonai megszállását. Hogy aztán, a világ vezető nagyhatalmainak cinkos tétlenségétől vérszemet kapva, alig néhány hónap múlva, a szovjet állam gyorsítottan annektálja a balti államokat és Besszarábiát, megtámadja Finnországot, Németország pedig lerohanja Belgiumot, Hollandiát,

Norvégiát, Franciaországot és megtámadja Nagy-Britanniát, majd 1941 tavaszán megtámadja Jugoszláviát, június 21-én éppenséggel a Szovjetuniót, s gőzerővel beinduljon a második világháború több mint negyvenmillió áldozatot követelő mézárszélke: mozgó frontvonalával, megszállt területeivel, szőnyegbombázásaival, internálótáborosaival. Jöjjön Sztálingrád és a Don-kanyar, Harkov és a kurszki katlan, az afrikai Tobruk és El-Alamein, a szövetségesek szicíliai és normandiai partraszállása, Auschwitz és Dachau, a varsói gettó lázadása, Budapest több hónapos ostroma...

Igen, ez az emberiségellenes öngyilkos tragédia kezdődött el pontosan nyolcvan esztendeje!...

Hát már csak ezért a sok millió ártatlan áldozatért sem lehet piros betűs ünnepnek tekinteni augusztus 23-át sehol Európa területén. Fekete betűs mementónak annál inkább!

(*Nagyvárad, 2019. augusztus 23-án*)

2. „Könnyűszárnyúak hasznos igaza”

Ősz beálltával mind többször jutnak eszedbe ezek az apád által idestova hat évtizeddel ezelőtt oly gyakran citált verssorok. A Körösön verekedő, ki tudja, honnan ide áttelepedő vadkacsák haragos hangos hápogását hallgatva vagy éppen a néhány hétig itt megpihenő fehér hattyúk kecses siklását szemlélve a fodrozódó folyóvízen, mind többször és többször hangzik fel lelkedben az akkor már

a nuceti kórházba száműzött főorvos édesapád szomorúan magabiztos hangja, valahányszor a hétvégi hazajövelel alkalmával, a macskadombi sétáitok során, a párás ködbe burkolózó városközpontra letekintve, elszavalta nektek – többnyire édes-

anyátok személyes kérésére – a zord téli hónapokban is idehaza maradó kicsi verebet dicsérő *Sajó Sándor*-költeményt, a szülőföldhöz való görcsös ragaszkodás e megható himnuszát: „*Bús ősz borong a Kárpátok alatt, / Dermesztve napfényt, szárnyas bogarat; / Ködfátylas csendben hallgat a határ, / S te már úton vagy, jó gólyamadár. // Indulsz te is már, sürgő fecskeraj, / Hisz igazad van – éhen itt ne halj; / Hisz igazad van: szomorú az ősz – / S ha új tavasz lesz – újra visszajősz. // Könnyűszárnyúak hasznos igaza: / Hol sok bogár van, ott van a haza; / Szomorú, felhős magyar ég alatt / Mit keresnétek, kényes madarak? // Itt őszre jár most, s aztán jön a tél, / Verébbad itt majd koldulgatva él; / Lent, messze délen most van kikelet, / S ti nem lehettek hitvány verebek...*” (*Sajó Sándor: A veréb*) Igen, a magyar értelmiségi körökben akkoriban Erdély-szerte, suttogva bár, de mégis oly gyakran citált lélekerősítő *Áprily*-, *Juhász Gyula*-, *Reményik*-, *Wass Albert*-versek közül – *Tetőn*, *Testamentum*, *Atlantisz harangoz*, *Eredj ha tudsz!*, *Ahogy lehet*, *Templom és iskola*, *Üzenet haza* – szegény apád ehhez a költeményhez ragaszkodott leginkább: ezt szavalta el a leggyakrabban szűk családi körben nektek, külön hangsúlyozva ilyenkor mindig – az akkortájtban beinduló izraeli és németországi első repatriálási hullám hatására – a „*könnyűszárnyúak hasznos igaza*”-ról alkotott keserű véleményét („*hol sok bogár van, ott van a haza*”) – hogy aztán, anyád könny borította arcára tekintve, legtöbbször nagyot sóhajtva, halkan, egyre jobban elcsendesedő hangon folytassa alkalmi szavaltát: „*Könnyűszárnyúak – jó, csak menjetek! / Én a verébről mondok éneket, / S dicsérem ezt a kicsi madarat: / Koldus, koptott, de hű és – itt marad!*” Ez volt az a pillanat, amikor anyád mindig hangosan felzokogott... „*Zord télen, ha majd éhség kergeti, – hangzott tovább ilyenkor egészen halkan a vers – Jut kenyereimből morzsa is neki, / Szelíden hívom:, jöszte közelébb, / Osztályos társam, szürke kis veréb! // Lásd, egy a sorsunk, ez köt engem is: / Hűség e földhöz zordon téiben is, / S bár soh’ se érjünk enyhébb sugarat, / – Szenvedve, sírva, ha így van megírva, / Élünk-halunk a magyar ég alatt!*”

Igen, hányszor eszedbe jutottak ezek a sorok az elmúlt évtizedek alatt. A '80-as évek során, amikor megannyi gyerekkori jóbarátodtól, munkahelyi kollégádtól, régi ismerősödtől kellett esténként búcsút venni Nyugatra való kitelepedésük előtt... (A román–magyar zöldhatárnak nekiindulókról nem is beszélve: róluk csak utólag szereztél tudomást...) Akkor,

amikor a kihűlt fűtőtesteket tapogatva kétségbeesetten nézted a mind gyakrabban tüsszentő kisiskolás gyermekedet – hogy aztán sötétedés után, a mindennapi áramkikapcsolás előtt, rádióra tapasztott füllel hallgassátok a szabad világ „*lenn, messze déli ... kikeletéről*” hozzátok elérő tudósításait, kitartásra buzdító üzeneteit...

Hányszor eszedbe jutottak ezek a sorok a vasfüggöny általatok már nem is remélt leomlása után is, amikor a '90-es évek derekától kezdve karácsony tájékán garmadával érkeztek Bázeltól és Frankfurtból, Londonból és Stockholmból, Tel-Avivból és San Antonióból a szebbnél szebb újévi jókívánások és üdvözlések... Hiába na, a világ látványosan összezsugorodott, gondoltad ilyenkor magadban füstölögve, ahol a „*könnyűszárnyúak*” messzire el tudnak repülni...

A két legnagyobb sokkhatás ebben a témában az utóbbi két-három esztendő folyamán következett be számodra. Egyrészt akkor, amikor a legutolsó népszámlálás adatainak a közzététele után értesültél arról – már amennyire ezeknek az adatoknak hitelt lehet adni –, hogy imádott szülővárosod magyarsága a rendszerváltáskori 80 000 főről mára alig 48 000-re (azaz Várad lakosságának 24%-ára) csökkent. Másrészt pedig jó háromnegyed esztendeje, amikor ENSZ-statisztikák alapján tudomást szerezhettél arról, hogy az ún. „kibocsátó országok” rangsorában, a 4,6 millió eltávozót regisztráló listavezé-

tő Szíria után, a maga 4,2 millió külföldre ment munkavállalójával Románia a második helyet foglalja el. Az okokat lehet elemezni, osztani-szorozni, értelmezni, számos indokot fel lehet sorolni a kialakult helyzet magyarázása érdekében, a tény azonban végül mégiscsak könnyörtelen tény marad: az ország munkaképes lakosságának több mint ötöde – köztük ki tudja, hány tíz- vagy éppenséggel százezer erdélyi magyar – a mindennapok nyomorának kényszere, a holnap teljes kilátástalansága miatt „könnyűszárnyúvá” lett.

Azaz „migránssá” változott... Elment „*lent, messze délen*” új életet kezdeni, „*sok bogár*” után kutatni...

Pedig – a Közel-Kelet borzalmaival ellentétben – az ő otthonukat nem bombázta senki sem...

(Nagyvárad, 2019. szeptember 21-én)

3. Berethalom példája

Van Erdély déli részén, az egykori Királyföld szívében, a Nagy-Küküllőtől délre fekvő magas dombok ölelésében egy bűbajos kis település, amely az utolsó évtizedekben évről évre turisták tízezreit vonzza. Ez a Medgyes és Segesvár közti országútról könnyen megközelíthető, magyarul *Berethalomnak*, románul *Biertannak*, németül *Birthälmnek* nevezett helység – túl a történelmi tényen, hogy több mint három évszázadon keresztül (egész 1876-ig) a szász lutheránus egyház püspöki székhelye volt –, a központjában található dombra épített impozáns középkori erődtemplomával, méltán vívta ki már 1991-ben az *Europa Nostra* díjat, hogy 1993-ban rákerüljön az *UNESCO Világörökség* listájára is. A kettős kőfallal körülvett, ötszáz esztendőes templomhajó, benne Erdély legnagyobb szárnyas oltárával, pompás hálómennyezetével, faragott szószékével, protogótikus keresztelőlómedencéjével, intarziával díszített sekrestyéjével, a falakra körös-körül kiaggatott középkori céhzászlóival és pompás török szőnyegeivel, hatalmas gótikus ablakaival igazi idegenforgalmi látványosság... Nem is beszélve toronybástyáiról, amelyek egyikében a környék gazdáinak szalonnakészletét tárolták, egy másikban a környékbeli települések eladósorba cseperedő leányai hozományának volt a biztonságos lerakata, egy harmadikban pedig maga a nagy hatalmú községi tanács ülésezett.

Az egyik keletre néző bástyában működött évszázadokon át az az intézmény, amelynek példáját, ha sikerült volna kiter-

jeszteni – ha úgy tetszik, „szabadalmaztatni” – nemcsak a közvetlen környéken, hanem egész Erdélyországban, komoly társadalmi elmozdulásokat, magatartásbeli mutációkat lehetett volna vele elérni ebben a jobb sorsra érdemes Transzilvániában...

Ez az intézmény „*a házastársak börtöne*” volt. Egy egyetlen küblivel, egyetlen keskeny ágygal, egyetlen székkel s egyetlen egyszemélyes asztallal – rajta kizárólag csak egy tányér, egy csésze, egy villa és egy kanál – berendezett börtöncella, ahová az idők folyamán a környék veszekedő, viszálykodó, a válás gondolatával kacérkodó házastársait szokták bezárni, átlag kéthétnyi időtartamra...

Amikor egy alkalmi beszélgetés során először hallottál erről az „intézményről”, megmosolyognivaló helyi legendának tartottad, semmi egyébnek. Amikor azonban az évek során többször is alkalmad volt be-

menni a berethalmi börtöncellába, egykettőre megváltozott a véleményed és hamar rájöttél arra, hogy itt bizony a koercitív felnőttnevelés és tudatgondozás több évszázaddal ez előtt kidolgozott, hatékony pszichológiai módszerét alkalmazták. A középkorból itt maradt berendezési tárgyakat vizsgálgatva, meg-megtapogatva könnyen el lehet képzelni, hogy az egymásrautaltság kényszere, a hideg, az éhség, a szükségletek egymáshoz igazodást sürgető imperatívusza milyen radikális módosítást idézett elő az ide zárt házastársak viselkedésében: az egyszemélyes ágyon, az egyetlen takaró alatt, ha csak nem akartál éjszakánként megfagyni, bizony össze kellett bújni, egymáshoz simulni. Azaz a túlélés érdekében félre kellett tenni minden haragot és minden viszálykodást... S a várt eredmény nem is maradt el: „*a házastársak börtöne*” eredményeképpen Berethalom körzetében több száz esztendő alatt mindössze egy válást regisztráltak a krónikák...

El lehet játszani a gondolattal, hogy torzsalkodó világunkban, amikor a válások, szétment házasságok és párkapcsolatok számának drasztikus növekedése már-már társadalmunk jövőjét veszélyezteti, a család intézményének a kötelező megerősítése érdekében s a népességfogyás megállítása céljából nem-e volna értelme Európa-szerte bevezetni egy ilyesfajta, berethalmi típusú „*békéltető cellát*”, ahová a válni kívánkozó házastársak kötelező módon be kellene vonuljanak néhány napra, esetleg egy hétre, a válás kimondása előtt.

De legalább olyan fontos lenne ezt az intézményt a közéletben is meghonosítani. Hogy a gyűlöletbeszédet terjesztő, egymás becsületébe minden gátlás nélkül belegázoló, vételetársaikra kígyót-békát rákiáltó, az alpári személyeske-

déstől és gyomorforgató mocskoló-dástól sem visszariadó nagyravágyó, kivagyok-mivagyok politikusaink, közéleti szereplőink is lehetőséget kaphassanak arra – „*a politikusok börtöncellája*” vendégszeretetéét élvezve –, hogy közéleti ellenfeleik testi és lelki közelségében eltölthessenek néhány értékes napot és éjszakát, s azok alkalmával a magabiztosságot erőltető (vagy el-elbizonytalanodó) tekinteteket nem lehetne nem észrevenni, az érvelő, magyarázó indoklást nem lehetne nem meghallani – s a mosdatlan, áporodott test izzadság-szagát sem lehetne eltitkolni egymás előtt... Ugye, milyen érdekes lenne?

S milyen érdekes lett volna – gondoljunk csak a mostanában lezajlott magyarországi és romániai választási kampányok tanulságaira –, ha mondjuk, Klaus és Viorica, Ludovic és Victor vagy éppenséggel Viktor és Ferenc eltöltött volna egymás társágában néhány napot és éjszakát egy ilyen átnevelő cellában...

Biztos, hasznukra vált volna. De legfőképpen jobb sorsra érdemesebb társadalmunknak...

(Nagyvárad, 2019. november 11-én)

4. Nos habebit humus

Több mint öt évtizeddel ezelőtt a *Gaudeamus* énekelve hogy harsogtatók teli torokból, öntudatos öntudatlansággal a nagyvilágba azt, hogy „*vita nostra brevis est, / brevi finietur*”... Milyen magabiztosan kántáltátok – iskolafolyosón és magánlakások ablakai előtt – azt, hogy hát persze egyszer majd, ki tudja, mikor, „*venit mors velociter, / rapit nos atrociter*”... Csak éppen e sorok mély igazságtartalmát nem mérte fel közületek senki sem akkoriban. Mert hát, ugye-bár, akkor még mind iszonyatosan fiatalok és magabiztosak voltatok...

Pedig az élet kegyetlen törvényei, a „*nemini parceretur*” alól bizony-bizony ti sem lehettetek kivétel. Az elmúlás, az élet-től való végleges búcsúzás ódiума mindenki számára megadatott.

S most már bizony rajtatok a sor. Most már lassan a ti nemzedéketek számára is eljön, elkerülhetetlenül megérkezik az indulásra szólítás ideje. Tetszik, nem tetszik, menni kell, menni. Menni... Megállíthatatlanul...

1.) Antal Béla, 2.) Béli János, 3.) Buda-házy István, 4.) Ferenczy Béla, 5.) Földes Béla, 6.) Györki Magda, 7.) Jóna Piroska, 8.) Pete István, 9.) Rencz Csaba, 10.) Szabó József (Ódzsa), 11.) Trifán László...

(Nagyvárad, 2020. február 17-én)